

A tudományos könyvtárak olvasószolgálatának néhány kérdéséről

A könyvtár és az olvasó az olvasószolgálaton keresztül találkozik egymással. A könyvtár egész munkáját az olvasószolgálat tevékenységén mérik le. Az olvasószolgálat tapasztalatai, ha nem is határozzák meg, de befolyásolhatják és kell is, hogy befolyásolják az egész könyvtár tevékenységét. Az olvasók nemcsak munkát, de szárnyakat is adhatnak egy könyvtárnak. Ha a könyvtár jellegének megfelelő az olvasótábor, akkor ez egyre újabb és újabb feladatokat állít a könyvtárosok elé s kikényszeríti fejlődésüket. Az élet tehát a fejlődés, a haladás felé viszi a könyvtárakat is. A társadalmi lét a megoldandó feladatokat parancsolóan állítja a könyvtárak elé.

A felszabadulás, méginkább a fordulat éve után ilyen egymást kiegészítő, célját tekintve azonos, kettős feladat elé állította az élet a magyar könyvtárügyet. Egyrészt hozzáférhetővé kellett tenni a könyveket a tömegek számára, hogy ki tudjuk elégíteni a dolgozóknak felszabadult és egyre fejlődő olvasási vágyat, másrészt biztosítani kellett a szocializmus építését szolgáló kutatómunkát állandóan támogató tudományos könyvtárhálózat kiépítését, illetve megfelelő színvonalra emelését.

Ami a kettős feladat első részét illeti, meg kell állapítani, — nem érintve a tömegkönyvtári hálózat tevékenységét és eredményeit, — hogy a tudományos könyvtárak ma már olyan mértékben teljesítenek közművelődési funkciót, különösen a társadalomtudományi anyaggal, szépirodalommal rendelkezők, hogy ez már bizonyos mértékig gátolja speciális feladataik teljesítését.

A szocialista építést (ami természetesen tudományos, pedagógiai, sőt művészi munkát is jelent) szolgáló tudományos könyvtárhálózat kialakítása és továbbfejlesztése terén komoly eredményeket értünk el. Ma már van központi könyvtára az agrártudományoknak, a közgazdaságtudománynak, a műszaki tudományoknak is: az Országos Mezőgazdasági Könyvtár, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára, az Országos Műszaki Könyvtár, a tudományos könyvtárhálózat hiányzó láncszemeit pótolják ma már, egyre eredményesebben szolgálva a nép szolgálatában álló tudományos kutatást. Ezek a könyvtárak a felszabadulás előtt vagy nem léteztek, vagy kis kari könyvtárakként csak zártkörű olvasóközönséget láttak el, a rendkívül labilis állapot jelentő társadalmi támogatásra utalva tengődtek. A korábban zárt jellegű Országgyűlési Könyvtár is szélesre tárta kapuit az olvasók előtt. A többi tudományos könyvtár forgalma is jelentős mértékben megnőtt. Az egyetemi könyvtáraknak nagyjában változatlan olvasótermi férőhellyel ötszörannyi egyetemi hallgatóból kikerülő olvasótábort kell kielégíteniök s ha

figyelembe vesszük, hogy az ötszörös növekedésen belül a munkás és paraszt hallgatók arányszáma 5%-ról 55%-ra ugrott, világosan láthatjuk, hogy az egyetemi könyvtárak megterhelése nem ötszörös, hanem jóval több. Még akkor is többszörös megterheléssel állunk szemben, ha figyelembe vesszük, hogy az egyetemi hallgatók igénybe veszik az Országos Műszaki Könyvtárat a Műegyetemi Könyvtár mellett, az Országgyűlési Könyvtárat az Egyetemi Könyvtár mellett, a Szabó Ervin Könyvtárat és az Országos Széchényi Könyvtárat minden egyéb mellett, sőt nem egy esetben minden más könyvtár előtt. 1955 januárjában például a Széchényi Könyvtárban a könyvet olvasóknak több mint 65%-a egyetemista volt. A könyvtárat legnagyobb számban műegyetemisták, februárban pedig a természettudományi karok hallgatói látogatták. Nem vizsgaidőszakban általában véve bölcészek frekventálják leginkább a Széchényi Könyvtárat, ami maga is jelzi, hogy nem sajátos könyvtári igények kielégítéséről van itt szó, hanem sokaknak csak tanulóhelyül szolgál az ország leggazdagabb könyvtárának olvasóterme.

Tudományos könyvtáraink igénybevétele maximális, sőt időnként a „megelőző karbantartást” gátló módon megnövekedett. A Széchényi Könyvtár megkészserezte az olvasóhelyeket, a Szabó Ervin Könyvtár 25-tel fel-emelte; az Országgyűlési Könyvtár nyilvánossá tétele egyszerre 160 ember számára biztosít könyvtári helyet, a Közgazdasági Egyetemi Könyvtár 317 olvasótermi székkel növelte a budapesti tudományos könyvtárak befogadóképességét. Jelentősen kitolódtak a nyitvatartási idők. Általánossá vált a vasárnapi nyitvatartás (9—13 óráig), s tudományos könyvtáraink este 9—10 óráig az olvasók rendelkezésére állnak.

Mindezeket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy tudományos könyvtáraink a tömegek igényeinek megfelelően kitérték kapuikat a nép széles rétegei előtt, hogy sokat tettek a szocialista építés szolgálatában. Ma jelentősen előbbre vagyunk, mint 10 évvel, vagy akár 5 évvel ezelőtt. A fenti példák is jelzik azonban, hogy fejlődésünk mai stádiumában eredményeink egy része felvet egy sor olyan kérdést, amelyekkel éppen feladataink jobb ellátása érdekében szembe kell néznünk. Teljesen egyetértünk KÓHALMI Bélával, amikor a „*Könyvtártudományunk feladatai*” című cikkében megállapítja, hogy a tudományos könyvtárak működése „nem volt eléggé hatékony a kultúrforradalmi feladatok megoldása területén és nem tudott hatékony munkaeszköz lenni a termelést segítő kutatómunka szolgálatában.”¹ Nyilvánvaló — KÓHALMI soraiból is —, hogy a tudományos könyvtáraknak részt kell vállalniuk a kultúrforradalomból, csak az a kérdés, hogy mik ennek az ésszerű és célszerű formái. Nyilvánvaló, hogy a tudományos könyvtáraknak fokozniuk kell (ez nem okvetlen mennyiségi, elsősorban *minőségi* feladat) a szocialista építést szolgáló tudományos tevékenységet, meg kell találni ennek formáit, lehetőségeit.

A felvetődő kérdések többségükben az egész könyvtárat, az egész könyvtárügyet érintő problémák, de *megoldásuk* elsősorban olvasószolgálati problémák megoldását jelentik.

A tudományos könyvtárak olvasószolgálatának feladatait, a feladatok ellátásának körülményeit, a belőlük folyó tennivalókat vizsgáljuk meg két

¹ KÓHALMI Béla: *Könyvtártudományunk feladatai*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. VI. kötet 3—4. sz. Bp. 1954. 372. l.

szempontból. Nézzük meg egyrészt, hogy milyen közművelődési feladatok ellátása tartozik a tudományos könyvtárakra, másrészt, hogy a tudományos kutatás fokozott támogatásának előmozdítása érdekében milyen feladatok állnak tudományos könyvtáraink előtt.

Közművelődési feladatok

A szocialista könyvtárak LENIN által meghatározott feladata „a tömeg, a nép, az utca számára is” hozzáférhetővé tenni a könyvtárakat. Ebből a kultúrforradalom szempontjából igen fontos feladatból következett, hogy a fordulat éve után tudományos könyvtáraink szélesre tarták kapuikat a tömegek előtt, hogy minél több dolgozó olvasási szomját elégíthessék ki. Fokozottan szükségessé tette ezt a kapunyitást az a körülmény is, hogy a dolgozók érdeklődése gyorsabban nőtt, mint ahogy a tömegkönyvtári lehetőségek szaporodhattak. A szükséglet ezen a téren is előtte járt a lehetőségeknek. Fokozta a tudományos könyvtárak megterhelését az a helytelen könyvtári politika is, amely egy ideig a szépirodalomnak a kelleténél kisebb helyet biztosított a tömegkönyvtárakban, függetlenül attól, hogy az olvasók, különösen a kezdő olvasók érdeklődése teljesen indokoltan ez irányban nagyobb. Fokozta a nehézségeket az a téves kiadói politika is, amely jó ideig nem biztosított kellő mennyiségű papírt a szépirodalom számára. Egy időben — a megnövekedett igényekhez képest — kevés magyar és világirodalmi klaszszikus jelent meg.

Kevés érdekes, izgalmas, „szerelmes” könyvet tudtak adni a tömegkönyvtárak; ezekért is a tudományos könyvtárakat keresték fel az érdekes, izgalmas, „szerelmes” olvasmányokhoz makacsul ragaszkodó olvasók.

Nem tudta levezetni az olvasók áradatát a szakszervezeti könyvtárak egyre fejlődő hálózata, de az a 44 Szabó Ervin Könyvtár fiók sem, amelyből 29-et az utolsó tíz évben hívott életre az olvasóknak a népi állam által megértett igénye.

Ezek a tényezők azt eredményezték, hogy tudományos könyvtáraink — különösen a budapestiek, — a kelleténél nagyobb mértékben látnak el közművelődési funkciót. Véleményünk szerint közművelődési kérdés az is, hogy az egyetemi és főiskolai hallgatók egy része nem a tanulmányaival kapcsolatos irodalom tanulmányozása, tehát szaktárgya alaposabb elsajátítása céljából jön tudományos könyvtárainkba, hanem tanulni (jegyzetből, tankönyvből).

Ez a megállapítás természetesen nem vonatkozik arra az egyre növekvő rétegre, mely elmélyülten foglalkozik szaktárgyával. (Ezek a kezdő tudományos kutatók!)

Felmerül hát a kérdés, mennyiben feladatuk a tudományos könyvtáraknak közművelődési funkciók ellátása? Ez a kérdés nem egyszerűen szervezeti kérdés, hanem politikai, mélységesen elvi probléma. Ma már nincs hazánkban olyan tudományos könyvtári dolgozó, aki sommásan intézné el ezt a kérdést, mondván, hogy a tömegek számára ott vannak a tömegkönyvtárak, a tudományos könyvtárak pedig a kutatóké. A magyar könyvtárosok a lenini elveket vallják! A lenini célkitűzések vállalása azonban nem lehet ürügy a dolgok végig nem gondolására. Helyesen fogta meg a kérdést KUDRJAVCEVA szovjet könyvtáros még 1947-ben, amikor erre a kérdésre — egyetemi viszonylatban — a következő választ adta: „Országunkban, ahol a tudomány

és az egyetem szorosan össze van fűzve a néppel, az egyetemi könyvtárak kapuinak nyitva kell állniok mindenki számára, akinek erre szüksége van. Mindössze azokat a *formákat és méreteket* kell megtalálni, amelyeknek keretében az egyetemi könyvtárak nem szakadnak el alapvető feladataiktól: az egyetemek tudósainak és hallgatóinak a szolgálatától.² A lenini elvnek ezt a marxista értelmezését vallották a magyar tudományos könyvtárak olvasószolgálati munkaközösségének a tagjai is, amikor a kérdés vizsgálatánál kijelentették, hogy a közművelődési feladatok ellátását feladatuknak tekintik és perspektivikusan is annak tekintik, csak a *formák és méretek* tekintetében látnak szükségesnek bizonyos változtatásokat. Meg kell teremteni a feltételeket arra, hogy a tudományos könyvtárak nagyobb mértékben szolgálhassák a tudományos kutatás igényeit, és ugyanakkor a közművelődési olvasóknak elsősorban a tömegkönyvtárak módszertani támogatása által nyújthassanak segítséget.

A *mérték* tekintetében a helyes arányokat az jelenti, ha azokat a közművelődési olvasókat tekintik saját olvasóiknak a tudományos könyvtárak, akik túlfelldótek a tömegkönyvtárak keretein, akiknek a tömegkönyvtár sem anyag (olvasmány), sem irányítás tekintetében nem tud már eleget tenni, egyszóval, akik a legjobb úton vannak afelé, hogy tudományos olvasókká váljanak. (Természetesen itt nem *alkotó* tudományos olvasóra gondolunk, bár későbbi kiválasztódás útján ennek lehetősége is fennáll!) Az ilyen olvasókkal éppen a tömegméretek miatt nincs mód olyan mértékben foglalkozni, ahogy megérdemelnék. De meg kell szüntetni azt a helytelen állapotot is, hogy sorbanállással (ruhatárnál) és indokolatlan várakozással (az olvasóteremben) riasztják el kutatóinkat és tudományos olvasóinkat, mert a helyek egy részét olyan olvasók foglalják el, akik a régi folyóiratokat időtöltésként lapozgatják, a raktári dolgozók pedig szórakoztató irodalom kikeresésével is meg vannak terhelve.

A *forma* tekintetében meg kell állapítani, hogy a *mérték* függvénye. Ha csak a tömegkönyvtárakból kinőtt olvasók fogják használni a tudományos könyvtárakat, akkor lehet ezekkel alaposan foglalkozni, tehát komoly segítséget nyújtani nekik. Ez azt fogja eredményezni, hogy az ilyen olvasók propagálni fogják a tudományos könyvtárakat, mert azok elősegítik fejlődésüket. Az egyéb formákra (patronálás, ajánló bibliográfia összeállítása, módszertani irányítás) nem térünk itt ki, mert azok nem sajátosan olvasószolgálati feladatok. Annyit azonban meg kell állapítani, hogy a tudományos könyvtárak feladata az, hogy az idősebb testvér szerepét töltsék be a tömegkönyvtárakkal szemben. Az idősebb, tehát tapasztaltabb, műveltebb, tudományosan képzetebb, bölcsebb testvérét.

A mérték és a forma vizsgálata tehát megmutatta, hogy a helyesen értelmezett közművelődési feladatok ellátása érdekében is véget kell vetni a lenini útmutatás mechanikus, tehát antimarxista értelmezésének, a számok, a mennyiségi eredmények hajhászásának!

Felvetődik a kérdés, hogy itt van-e már az ideje annak, hogy a tudományos könyvtárak csak ilyen értelemben tárják ki kapuikat, hogy csak azok számára legyenek hozzáférhetőek, akiknek *valóban* szükségük van rájuk? Először is meg kell állapítanunk, hogy a tudományos könyvtárak *alapvető feladata* mégiscsak a tudományos kutatás támogatása. Ma már ott tartunk

² Bibliotekar'. 1947. 9. sz. — Aláhúzások tölem. T. B.

hogy a tudományossá váló olvasók, a kutatók nem egyszer kiszorulnak, elmaradnak könyvtárainkból, mert nincs időnk velük foglalkozni (pedig szükségük van rá), illetve nem tudunk megfelelő kutatási feltételeket biztosítani számukra. Ez pedig súlyos hiba.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének márciusi határozata sok meggondolni valót ad könyvtárpolitikai vonatkozásban is. A nehézipar az alap akkor is, ha a dolgozók szükségleteit közvetlenül a könnyűipar és a mezőgazdaság elégíti ki. A tudományos könyvtárak fejlődése az alapja a tömegkönyvtárak tevékenységének, függetlenül attól, hogy a tömegkönyvtárhálózat ad a dolgozók nagyobb részének könyvet a kezébe. Ha a tudományos könyvtárosok nem tudnak a legmagasabb színvonalon dolgozni, akkor nem fejlődhet tovább a tömegkönyvtárosok munkája sem. Márpedig a magyar könyvtárak — tudományos és tömegkönyvtárak — munkája egyaránt jelenti a tudományos igények és a mindennapi olvasási, tanulási vágy kiszolgálását is.

Véleményünk szerint itt az ideje a felvetett probléma megoldásának! Annál is inkább, mert — mint ahogy a következő részben látni fogjuk — a tudományos funkciók ellátása terén is van mit tenni. S ezek a feladatok a szocialista építés szolgálatával, tehát a tömegek szolgálatával kapcsolatos feladatok.

Tudományos feladatok

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy a tudományos könyvtár valóban a kultúrforradalom, a szocialista építés tényezőjévé vált-e, úgy meg kell vizsgálnunk, hogy hálózatunk a felsőoktatás támogatását a hallgatók és a tanszemélyzet irodalom iránti igényeit ki tudta-e elégíteni, segíteni tudta-e az országban folyó tervszerű tudományos kutatómunkát, könyvek, folyóiratok rendelkezésre bocsátásával, az irodalom állandó feltárásával.

E feladatok ellátására a tudományos könyvtárat könyvanyaga, folyóiratai, munkatársainak felkészültsége teszi alkalmassá.

A kultúrforradalom csodálatos üteme, a tudományos intézmények gyors fejlődése, az egyetemi és főiskolai hallgatók számának megsokszorozódása, az aspiránsképzés, a tudományos ismeretterjesztő munka erőteljes fellendülése, a többnyire nagy múlttal rendelkező tudományos könyvtárakat nagy erőfeszítésre, szocialista jellegű munkamódszerek kialakítására készítették.

„Az olvasók segítése, igényeik fokozott kielégítése az elmúlt tíz esztendő alatt új értelmezésű, fokozott jelentőségű tevékenységgé vált. „A korszerű tudományos könyvtárat, főképp a szocialista könyvtárat tájékoztató és bibliográfiai szolgálata különbözteti meg elsősorban a polgári korszak könyvtáraitól” — állapítja meg könyvtártudományunk feladatait, jövő perspektíváit gondosan elemző tanulmányában KÓHALMI Béla.³

Nem véletlen tehát, hogy tudományos könyvtáraink tájékoztató bibliográfiai szolgálatakat a felszabadulás óta eltelt tíz esztendő folyamán fejlesztették ki.

A könyvek ajánlása, az olvasószolgálatnak a mindenkori felsőoktatási programhoz, az aktuális, megoldandó feladatokhoz, tudományos tervekhez való alkalmazkodása új tartalmat adott a könyvtári munkának.

Nem vitás, hogy tudományos könyvtáraink — az újak és a régiek egyaránt — nagyjában és egészében ki tudták elégíteni a felsőoktatás, a szakmai továbbképzés és a tudományos kutatás részéről velük szemben támasztott igényeket.

³ I. h. 373. l.

Nem vitás azonban az sem, hogy ez csak komoly erőfeszítések árán sikerült.

Nem lehet ugyanis kétségbevonni KÓHALMI Béla idézett tanulmányának azt a megállapítását, „hogy tudományos könyvtáraink fejlesztése nem tudott lépést tartani társadalmi fejlődésünk ütemével.”⁴

A megnövekedett munkát tudományos könyvtáraink ugyanabban a többnyire korszerűtlen épületben (Széchenyi Könyvtár, budapesti Könyvtár, Országos Műszaki Könyvtár stb.), a vállalt feladatokhoz mérten a réginél alig több munkaerővel, a könyv és folyóiratállománynak a rohamosan növekvő szükségletekhez képest nem kielégítő növelésével, a gépi berendezések lényeges felújítása, kibővítése nélkül látják el. Az olvasóhelyek kihasználása szempontjából nem közömbös adat, hogy míg a budapesti egyetemi hallgatók száma megsokszorozódott, addig az olvasóhelyek száma alig növekedett. A tájékoztató bibliográfiai szolgálat ellátásához elengedhetetlenül szükséges segédkönyv-gyűjtemények, az anyagi eszközök hiánya miatt a legtöbb könyvtárban nem érték el a korszerű színvonalat.⁵

Mint látjuk, a problémák a társadalmi fejlődés gyorsulásával sűrűsödnek, a megoldandó feladatok dandárja áll előttünk. Erdemesnek látszik az egyes kérdéseket kissé részletesebben elemezni.

a) *A felsőoktatásban részesülők könyv- és folyóiratellátása*

Szerte a világon mindenütt, ahol egyetemi oktatás folyik, komoly gondot okoz a hallgatók könyv- és folyóiratellátásának zavartalan biztosítása. Ha a könyvtári olvasóhelyek száma megközelítené a hallgatók létszámát és a könyvtárak könyv- és folyóiratállományát oly mértékben lehetne növelni, hogy mindenkinek mindenből jusson, a problémát véglegesen rendezettnek tekinthetnénk. Ez a megoldás azonban olyan hatalmas anyagi erőfeszítést kívánna, hogy azt fejlődésünk mai szakaszában korántsem tekinthetjük soronlevő feladatnak. De sajnálatos, hogy még a kezdő lépések sem történtek meg annak a könyvtári szervezetnek megalkotása felé, amely a Szovjetunióban oly jól működik és amely a Szovjetunió egyetemi könyvtárait a szocialista nevelés, az épülő kommunizmus jelentős tényezőivé avatja.

A könyvanyag megosztása a szükségleteknek megfelelően fakultás-könyvtárak létesítése révén, a tanulmányi színvonal állandó emelése az olvasószolgálat szakosítása révén, a könyvtári munka és az oktatás legszorosabb kapcsolatának megteremtése ma még többnyire jámbor óhaj.

A Szovjetunió egyetemi könyvtáraiban pedig a hallgatók könyv- és folyóiratellátásának kérdését mintaszerűen oldották meg. A hallgatók könyvigényeit a tanulmányok első két esztendejében a fakultáskönyvtárak elégítik ki. Ebben a tanulmányi időszakban a hallgatóknak elsősorban összefoglaló művekre, tankönyvekre van szükségük. Ezt az igényt a tankönyvtár-jellegű fakultáskönyvtár tudja a legmegfelelőbben, a leggyorsabban kielégíteni. A központi könyvtár a maga szakosított olvasótermeivel, központi folyóirat-olvasótermével csak a felsőbb évfolyamok hallgatóinak áll rendelkezésére.

⁴ I. h. 371. l.

⁵ I. h. 373. l.

Ez a megoldás, az olvasószolgálatnak ez a megszervezése teszi lehetővé az igényeket kielégítő gyors és pontos kiszolgálást, az olvasókkal való elmélyültebb foglalkozást, ami elsősorban bibliográfiai segítségnyújtást jelent.

Egyetemi könyvtáraink felismerték a feladat fontosságát. Tájékoztató bibliográfiai szolgálatuk megszervezése mellett fordítottak tankönyvtárak szervezésére is és kísérletképpen bevezették a térítéses tankönyvkölcsönzést is. Ezek a szervezeti formák, intézkedések azonban a fakultáskönyvtárak funkcióit nem tudták betölteni. Nem enyhült a tudományos könyvtárak olvasótermeinek zsúfoltsága és különösen a vizsga-időszakban ma is nagy azoknak az egyetemi és főiskolai hallgatóknak a száma, akik kiszorulnak a könyvtárak olvasótermeiből és kölcsönkönyvhöz, egyes tankönyvek kivételével, ma is nehezen jutnak.

A növekedés nehézségei legszembeötlőbb módon a tudományos könyvtárak olvasótermeinek zsúfoltságában mutatkoznak meg. Régi panasza a Széchényi Könyvtárnak, hogy később érkező tudományos kutatóknak, akik a munkájukhoz szükséges könyv- és folyóiratanyagot kizárólag a nemzeti könyvtárban találhatják meg, képtelenek olvasóhelyet biztosítani, mert azokat vizsgára készülő egyetemi hallgatók foglalják el. Ezek az olvasók pedig olyan könyveket, folyóiratokat tanulmányoznak, melyekhez könnyűszerrel kellene másutt is hozzájutniok és melyekről semmiképpen sem lehet elmondani azt, hogy azok kizárólagos lelőhelye az ország nemzeti könyvtára. A budapesti Egyetemi Könyvtár hasonló nehézségekkel küzd. Itt kizárólag az Egyetemi Könyvtárban fellelhető külföldi könyv- és folyóiratanyag zavartalan használata nehezen biztosítható a kutatók számára.

Az olvasótermek zsúfoltsága régi panasz. Már a múlt század 80-as éveiben közöltek a budapesti napilapok panaszos cikkeket, amelyek a Nemzeti Múzeum Könyvtárában és az Egyetemi Könyvtárban az olvasóhelyek biztosítása körül lejátszódó tumultuózus jelenetekről számolnak be.

Azóta természetesen a tudományos könyvtárak száma és ezzel az olvasóhelyeké is lényegesen megnövekedett, a nyitvatartási idő hosszabb lett. Tény azonban az, hogy egy legnagyobbat tudományos könyvtárunk, a Széchényi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár ma is ugyanabban az épületben, ugyanabban a nagyolvasóteremben bonyolítja le olvasóforgalma zömét, mint a múlt század nyolevanes éveiben.

A fakultáskönyvtárak hiányát az egyes tanszékek, szemináriumok könyvtárainak olvasószolgálatára hivatott pótolni. Állandó erőfeszítések történnek e könyvtárak szervezeti, anyagi megerősítésére. A múlt nyomasztó öröksége a tanszéki könyvtárak szervezeti elválása az egyetemek központi könyvtárától, ami azok olvasószolgálatának alakulását is befolyásolta. Kéves az olyan egyetemi intézet, melynek könyvtárát szakképzett könyvtáros gondozná; többnyire a tanszemélyzet egy tagja mellékfoglalkozásként törődik a könyvtárral, az olvasóval. Elsősorban az állományfejlesztés, a feldolgozás és az olvasószolgálat korszerűsítése és gazdaságossá tétele indokolta a lassan már széthullással fenyegető intézeti könyvtárhálózat szervezeti egységének létrehozását a szocialista munkaszervezés alapelveinek figyelembevételével. Ennek végrehajtása, az intézeti hálózatban főfoglalkozású könyvtárosok alkalmazása az olvasószolgálat lényeges javulásához, a nagy tudományos könyvtárak olvasószolgálatának egészséges tehermentesítéséhez fog vezetni.

A múlt öröksége, mint látjuk nem egyszer súlyos terhet jelent könyvtáraink számára. Mennyivel szabadabban, korszerűbben tud fejlődni az a

könyvtár, amelyet nem terhel ilyesfajta örökség! Példa erre a Marx Károly Közgazdasági Egyetem Könyvtára. Az egyetemet a szocializmust építő társadalom szükségletei hívták életre és az oktatást támogató könyvtári szervezet együtt nőtt, fejlődött az egyetemmel. A könyvtár teljes egészében a szocializmust építő tevékenység eredménye. Nem véletlen tehát, hogy korszerű olvasóterme nem zsúfolt, csak jól kihasznált, kézikönyvtára az oktatás szükségleteihez alkalmazkodó, kölcsönzői tevékenysége jól szervezett; ugyanígy nem véletlen az sem, hogy a központi könyvtár és az intézeti könyvtárak között a tervszerűséget, az oktatómunkát és a tudományos kutatást biztosító egység és az olvasóforgalomnak az egyes könyvtárak közti egészséges megoszlását biztosító decentralizáció létrejött.

A szervezeti egység, a könyvtári hálózat egyes könyvtárai közti szoros együttműködés és a decentralizáció átgondolt megvalósítása az olvasószolgálat megjavulásához, a felsőoktatásban részesülők jobb könyv- és folyóiratellátásához fog vezetni.

A könyv- és folyóiratellátás megszervezését a hallgató lakóhelyén kell megkezdeni. A fűtött olvasószoba a diákszállóban, jól felszerelt kézikönyvtárral, a legkényelmesebb tanulási lehetőséget biztosítja. Az illetékeseknek meg kell vizsgálniuk, hogy vajon gondoskodtak-e ezen előfeltételek megteremtéséről.

Következő lépésként a fakultáskönyvtárak, illetve kari könyvtárak megalakulásáig az egyetemi intézeti könyvtárak olvasószolgálatának megerősítését kell végrehajtanunk. Gondoskodni kell az intézetek mindegyikében a könyvtári rend teljes fenntartásáról, biztosítani kell az olvasók kényelmét, a meleg helyiséget, a csendet, a jó világítást és nem utolsósorban a szükséges könyvanyagot.

Módot kell találni arra, hogy az intézeti könyvtárak vezetése lehetőleg mindenütt szakképzett könyvtárosok kezébe kerüljön és szerzeményezésük kiterjedjen a tudományszakot speciálisan érdeklő könyveken és folyóiratokon kívül az általános jellegű tankönyvekre, összefoglalásokra is, ezzel is támogatva a hallgatóság tanulmányait.

A decentralizáció, amely a felsőoktatásban részesülők érdekeit szolgálja, egyben a nagy tudományos könyvtárak tehermentesítését is jelenti. A felszabadult erőket és helyeket a tudományos könyvtárak fokozottan tudják a felsőbb tanulmányok, a tudományos kutatás és a termelés által támasztott igények kielégítésére fordítani.

Az erők e gazdaságos beosztására annál is inkább szükség van, mert a könyvtárak tájékoztató-bibliográfiai és dokumentációs tevékenysége a szocialista építés ütemének gyorsulásával jelentőségben és kiterjedésben napról-napra növekszik.

b) *A tájékoztató bibliográfiai és dokumentációs tevékenység*

Nem vitás, hogy az, ami a tudományos könyvtárak olvasószolgálatában teljesen új, szinte előzmény nélkül való, az azoknak tájékoztató bibliográfiai tevékenysége. Ezzel a megállapítással semmiképpen sem kívánjuk azoknak a haladó szellemű könyvtárosoknak, — SZABÓ ERVIN, BRAUN RÓBERT, DIENES LÁSZLÓ, KÓHALMI BÉLA stb. — érdemeit lebecsülni, akik már a század első évtizedeiben tájékoztató tevékenységet folytattak és harcot indítottak a vas-

kalapos, elzárkózó, osztályérdekeket szolgáló könyvtárpolitika demokrati- zálásáért.

Ma az a helyzet, hogy nincs olyan tudományos könyvtárunk, amelynek ne volna tájékoztató bibliográfiai szolgálata.

Nyugati szerzők általában azzal indokolják a tájékoztató bibliográfiai tevékenység szükségességét, hogy az irodalmi termékek száma oly mértékben megnövekedett, a könyvtárakkal szemben támasztott igények annyira differenciálódtak, hogy külön szolgálatot kell fenntartani, amely segíti az olvasókat az irodalom feltárásában.

Ez a megállapítás formai szempontból helytálló. Azonban a szocialista típusú könyvtárat épp az különbözteti meg a burzsoá könyvtártól, hogy nem elégszik meg az irodalom álobjektív, mennyiségi feltárásával, hanem a szocialista nevelés, a tudományos kutatás támogatása lévén célja, a legjobb irodalom, az olvasó igényeit a legteljesebben kielégítő irodalom pártos feltárására törekszik.

Ez a minőségi tényező jelentkezik teljesen újként a szocialista tudományos könyvtár munkájában és ez tette elsősorban szükségessé a különböző könyvtárak tájékoztató bibliográfiai szolgálatának kifejlesztését.

A mennyiségben megnövekedett és állandóan növekvő irodalom feltárásának a könyvtári katalógus csupán egyik, — bár igen fontos, — segédeszköze. Korlátai könnyen felismerhetők. Csak a könyvtár könyvanyagát tárja fel. Ha az olvasó tájékoztatását kizárólag a katalógusra bizzuk, lemondunk azon könyvek feltárásáról, amelyek nincsenek meg a könyvtárban, pedig ezek is megszerezhetők, — és lemondunk a folyóiratcikkek feltárásáról, holott köztudomású, hogy a tudományos szempontból fontos közléseknek talán legnagyobb része a folyóiratok hasábjain jelenik meg.

A korszerű tájékoztatás tehát két pilléren nyugszik. A folyóiratcikkekre is kiterjedő, az olvasó által igényelt szempontok szerint rendezett analitikus katalóguson és az egyes kérdések teljes irodalmát feltáró bibliográfiákon.

Nagy tudományos könyvtáraink katalógus-hálózata a felszabadulás óta eltelt tíz esztendő alatt hatalmas fejlődésről tanúskodik. A tájékoztatás munkáját megkönnyítő katalógusok egész sora áll ma a nagykönyvtárak olvasóinak rendelkezésére. Csak példaképpen soroljuk fel a Széchényi Könyvtár folyóiratcikk-katalógusát, a budapesti Egyetemi Könyvtár és a Szabó Ervin Könyvtár ideológiai politikai analitikus témakatalógusát, az Országos Műszaki Könyvtár folyóiratcikk-fordításkatalógusát, a Műszaki Egyetemi Könyvtár bibliográfia-katalógusát stb. Ezek a katalógusok, melyeknek létrejöttében az olvasók megváltozott, megnövekedett igényeinek van elsősorban szerepe, a tájékoztatási munka komoly segédeszközei.

A katalóguson kívül a tájékoztatás elengedhetetlen segédeszköze a bibliográfia, mégpedig annak minden formája. Minél tökéletesebb a rendelkezésre álló bibliográfiai apparátus, minél gazdagabb a könyvtár segédkönyvgyűjteménye, annál magasabb színvonalú, alaposabb az adott tájékoztatás.

Abban az időben, amikor nagykönyvtáraink megkezdték tájékoztató bibliográfiai tevékenységüket, még nem volt ritka az olyan könyvtár, amelynek tájékoztató tevékenysége nem támaszkodott számottevő segédkönyvgyűjteményre. Ma már az a helyzet, hogy a legszükségesebb segédkönyvek, bibliográfiák, mutatók, referáló folyóiratok minden nagykönyvtárban a tájékoztató szolgálat rendelkezésére állanak.

Szerencsés helyzetben volt e tekintetben a budapesti Egyetemi Könyvtár, ahol gondos elődök rendezett és aránylag teljes segédkönyvtárat létesítettek, amelynek nyomtatott katalógusa már 1912-ben megjelent.

A többi könyvtár felzárkózása hamarosan bekövetkezett. Ma majdnem minden könyvtárunk rendelkezik segédkönyv-gyűjteménnyel. Mindezek ellenére KÓHALMI Béla megállapítása, hogy „nagy tudományos könyvtáraink egyike sem rendelkezik valóban korszerű segédkönyvtárral”,⁶ teljes mértékben helytálló megállapítás.

Az utóbbi években ugyanis nem csupán az irodalmi termékek száma növekedett meg jelentős mértékben, hanem az irodalmi termékeket nyilvántartó bibliográfiák, mutatók, repertóriumok száma és volumene, a nélkülözhetetlen referáló folyóiratok, a dokumentációs kiadványok száma is.

Mivel a tudományos könyvtárban az irodalom kiválasztása nem mechanikus munka, hanem az olvasó szempontjait figyelembe vevő válogatás, a feltárás pedig különleges szakértelmet kívánó tevékenység, ezért a tájékoztatás szakosításának megvalósítása fontos feladattá vált.

A tájékoztató bibliográfiai jegyzékek elkészítéséhez, ha a napról napra növekvő igényeket ki akarjuk elégíteni, hatalmas segédeszközzel felszerelt, komoly felkészültségű dolgozókra és korszerű technikai berendezésekre van szükség.

A tájékoztatáshoz elengedhetetlenül szükséges bibliográfiai ismeretek „menetközben” csak hiányosan szerezhetők meg, az irodalom feltárásának rendszerességét a találmokra elővett, kéznél levő segédkönyvek konzultálása biztosítja. A bibliográfiai ismeretek elsajátítását tudományos könyvtáraink már régóta megkövetelik dolgozóiktól. A múlt század hetvenes éveitől kezdve az Egyetemi Könyvtár pl. kinevezendő könyvtárosaitól vizsga letételét követelte meg, amelynek egyik tárgya a bibliográfiai ismeretében való jártasság volt. Könyvtárosképzésünknek, a szakmai továbbképzésnek egyik legfontosabb feladata az olvasószolgálat színvonalának emelése érdekében a bibliográfiai ismeretek állandó fejlesztése.

Az olvasószolgálat technikai segédeszközeinek korszerű fejlesztése egyik legfontosabb soronlevő feladatunk. A gépi feltárás technikai és módszertani problémáinak tisztázása, a mikrofilm szolgálat korszerű kiépítése, — a kezdő lépések itt megtörténtek, — a mikrokártya felhasználása, a kölcsönzési adminisztráció ésszerű gépesítése, a könyvszállítás meggyorsítása gépi berendezések alkalmazásával, az olvasótermi világítás korszerűsítése, mind olyan feladat, amelynek megoldása előttünk áll. E technikai átalakítások végrehajtását, az újítások bevezetését elsősorban a gazdaságosság szempontjai indokolják. A segítségükkel elért munkaerő- és anyagmegtakarítás bőségesen kárpótol a többnyire nagyszámú beruházásokért.

A tudományos könyvtári olvasószolgálat problémáit felvázolva, a dokumentáció kérdését sem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A dokumentációt Magyarországon a szocializmust építő társadalom szükségletei hívták létre. „Komoly tudományos munka a meglévő eredmények elemzése, más munkákkal való összehasonlítás, kritika és önkritika nélkül lehetetlen” — hangsúlyozza W. RITTNER a társadalmi tudományok dokumentációjáról írott cikkében.⁷ Elsősorban a Szovjetunió és a népi demok-

⁶ I. h. 373. l.

⁷ RITTNER, W.: *Zur Einführung einer Dokumentation in den Gesellschaftswissenschaften*. Dokumentation. I. Gg. 1953—54. 133. l.

ratikus országok irodalmának megismerése, a nyugati irodalom figyelésének szükségessége hozta létre a ma már igen elterjedt dokumentációs tevékenységet.

Műszaki dokumentációnk a figyelőszolgálat mintaszerű megszervezésével állandóan hozzájárul termelési eredményeink növeléséhez, technikánk tökéletesítéséhez. A mezőgazdasági dokumentáció ugyanazt a szerepet tölti be a mezőgazdasági termelés fokozásáért, a mezőgazdaság szocialista átalakulásáért folytatott munkában.

A népgazdaság érdekei azonban megkívánják, hogy a szerteágazó dokumentációs tevékenység minden egyes szektorát az arra illetékesek gondosan vizsgálják meg, hogy vajon az igények, a szükségletek és a végzett tevékenység arányban állanak-e egymással.

Különösen komoly megtakarítás érhető el a társadalmi tudományok dokumentációjánál az olvasók tényleges szükségleteinek figyelembevétele, bővebb referátumoknak csak tényleges rendelésre való elkészítése révén.

Sommázva tennivalóinkat, hármass feladat áll a magyar könyvtárügy előtt :

1. Az olvasótábor növekedése miatt tudományos könyvtáraink az indokoltnál nagyobb mértékben látnak el közművelődési feladatokat. Meg kell teremteni annak előfeltételeit, hogy ez a normális mértékre csökkenjen, és hogy ennek következtében tudományos könyvtáraink intenzívebb segítséget tudjanak nyújtani a tömegkönyvtáraknak módszertani-bibliográfiai téren. Ennek érdekében fokozni kell a tömegkönyvtári hálózat fejlesztését a tényleges igények felmérése alapján, nagyobb gondot kell fordítani az iskolai könyvtárakra s a gyermekkönyvtárak mostohán kezelt kérdésére.

2. Az egyetemi és főiskolai hallgatók könyv- és folyóiratellátásának biztosítása érdekében az olvasóforgalom szovjet mintára történő decentralizálására, fakultás- és kari könyvtárak létesítésére, illetve ezek hiányában a tanszéki könyvtárak szervezeti egységének és olvasószolgálatának megerősítésére van szükség.

3. A tájékoztatószolgálat szerepe a szocialista könyvtár munkájában új, minőségi tényezővel bővül, ez az irodalom feltárásának pártossága. Ennek érdekében elengedhetetlenül szükséges a katalógushálózat állandó bővítése, korszerűsítése, a tudományok fejlődésével lépést tartó segédkönyvtár kiépítése és mindennek kiegészítése a modern technikai segédeszközök felhasználásával. Ennek megfelelően fokozottabb gondot kell fordítani a bibliográfiai ismeretek elsajátítására a könyvtárosképzés és a szakmai továbbképzés területén.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS—TÖRÖK BÁLINT

ЯНОШ СЕНТМИГАЛИ—БАЛИНТ ТЁРЁК:

О ВОПРОСАХ ОБСЛУЖИВАНИЯ ЧИТАТЕЛЕЙ В НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕКАХ

В статье из проблем научных библиотек выдвигаются два важных вопроса. Разбираются обязанности научных библиотек, возникающих в связи с их просветительной работой и задачи поддержки исследовательской работы.

В введении с одной стороны освещаются успехи, достигнутые в области венгерского библиотечного дела в связи с построением сети научных библиотек, с другой стороны в сильнейшей мере возросший спрос широких масс на книги.

При рассмотрении просветительных задач разбираются причины, вызывавшие обязанность научных библиотек больше времени уделять читателям ищущим просвещения. Авторы статьи утверждают, что научные библиотеки в будущем должны со-

кратить непосредственное обслуживание таких читателей, ввиду того, что главнейшей задачей научных библиотек является оказание поддержки исследователям. Одновременно научные библиотеки должны усиливать поддержку тем читателям, которых массовые библиотеки уже не удовлетворяют, и в тоже время усилить поддержку в деле методических указаний массовым библиотекам, так как, научные библиотеки только таким образом могут правильно и сознательно исполнить принятые задачи.

При рассмотрении научных задач авторы статьи обсуждают с одной стороны вопросы снабжения книгами студентов университетов и вузов, а с другой — вопросы справочно-библиографической деятельности. Они указывают, что единственным способом снабжения студентов книгами является построение децентрализованной организации, ввиду того, что крупные научные библиотеки с централизованной организацией не могут надлежащим образом обслужить их, число которых выросло в пять раз по сравнению ко времени до освобождения Венгрии. Говоря как о справочной и библиографической, так и о документационной деятельности они обращают внимание на то, что несмотря на некоторые прогрессивные начинания в этой области до освобождения Венгрии, только требования строительства социализма предоставляют возможность для углубленной разработки этих работ. Постройки этих отраслей библиотечной работы. Наши научные библиотеки достигли значительных успехов в этой области, но нарастающие запросы читателей требуют дальнейшего развития справочно-вспомогательных средств, углубления библиографического знания библиотекарей относительно документационной деятельности. Статья подчеркивает важность учитывания настоящих потребностей читателей.

В заключении статьи в связи выдвигаемыми вопросами авторы устанавливают непосредственные задачи научных библиотек.